

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE “SORU SORMA METODU”NUN ÖNEMİ

Nevzat KÖKEN*

ÖZET

Sosyal Bilgiler İlköğretimin temel derslerinden biridir. Eğitim-Öğretim programlarının yapısına bağlı olarak bireyin sosyalleşmesi, millî ve evrensel kültürün tanınmasında sosyal bilgilerin yeri tartışılmaz. Bu dersin öğretiminde takip edilen metot kadar, bu metodun öğretmen tarafından iyi bilinmesi ve uygulanması da önemlidir. Sosyal Bilgiler dersinde uygulanan metotlardan “Soru sorma” düşünmeyi ateşleyen bir metot olarak bilinir. Soru, bilişsel alanda somut bir halden daha karmaşık ve soyut bir hale doğru ilerler.

Anahtar kelimeler: Metot ,Sosyal Bilgiler,Soru, İlköğretim,Bilişsel alan

ABSTRACT

Social Sciences Course is one of the main courses of Elementary Education. Depending on the structures of education-training programmes, social knowledge has an indispensable place in the socialization of the individual and recognition of national and international culture. It is important not only the method followed to teach this course but recognition and practice of this method by the teacher as well. “Questioning”, one of the methods used in Social Sciences Course, is known as a method that activates thinking. The question proceeds from a concrete form to an abstract and more complex form in cognitive domain.

Key Words: Method, Social Sciences, The Question, Elementary Education, Cognitive Domain

***

I-GİRİŞ

İlköğretim tarihî seyri içinde değişik isimlerle okutulan sosyal bilgiler,millet ve bireylerin hayatında önemli bir yere sahiptir. Eğitimde yeni bir terim olan sosyal bilgiler, okullardaki, tarih,coğrafya ve yurttaşlık bilgisi, sosyoloji, felsefe, antropoloji, sosyoloji,sosyal psikoloji ve ekonomi gibi insanoğlunun sosyal etkinlikleri ve çevresiyle doğrudan doğruya ilgili disiplinleri içine alır. Bazen “*Sosyal Bilimler*” ve “*Sosyal Bilgiler*” birbirine karıştırılmaktadır. Her ne kadar sosyal bilimler ile sosyal bilgiler arasında sınır çizmek zor olsa da her ikisinin de muhteva, amaç ve metot bakımından farklı özellikleri vardır¹. Sosyal bilimler insan ve toplum ilişkilerini

* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü

¹ A.Galip Karagözoğlu, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara 1977, s.7.

inceleyen alanlarda yapılan sistemli, teferruatlı ve bilimsel çalışmaların bütününe verilen isimdir. Sosyal bilgiler ise sosyal bilimler alanından seçilmiş öğrencilerin seviyelerine göre basitleştirilmiş konuları ihtiva eden ilköğretimde okutulan dersin adıdır².

İlköğretim okullarında, sosyal davranış bilgilerine ağırlık veren sosyal bilgiler³, ülkemizdeki ve başka ülkelerdeki hayat şekillerini inceler. Bununla birlikte bireyin incelenmesi, onun sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşimi ve bu etkileşim dünkü ve bugünkü şekilleri gözden geçirilir. İnsanın toplumda yaşayış ve davranışları, yâni, insanın temel ihtiyaçları ve bunları gidermek için yapılan işleri ve kurduğu kuruluşlar üzerinde durulur. Aynı zamanda insanların sosyal kurumlarla, eşya ile önemli olan ilişkileri, örf ve adetler, değerler, yaşayış biçimindeki değişmeler, insanın sosyal problemleri çözmek için gösterdikleri gayretleri özellikle göz önünde tutulur⁴.

Sosyal bilgilerin amaçlarından biri de, öğrencilerin “*düşünme yeteneğini*” geliştirmesinde katkıda bulunmaktır. Öğrencilerin düşünme kabiliyetini ve bağımsız öğrenme becerilerini geliştirmelerine ve sonuçlar çıkarmalarına ve kendileri için hayatî değer taşıyan hususları kavramalarına yardımcı olur⁵. Kısaca sosyal bilgiler, öğrencileri karşısına çıkacak olan çeşitli sorulara en uygun cevap verebilmesi için hayata hazırlar ve “*iyi vatandaş*” olarak görev ve sorumluluklarını hatırlatır, öğretir.

Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, öğretim-eğitim programlarının yapısına bağlı olarak bireyin sosyalleşmesinde, millî ve evrensel kültürü benimsemelerinde, çağdaş bilimin verilerini öğrenmede ve onlardan faydalanmada sosyal bilgilerin yeri ve önemi büyüktür⁶.

İşte Sosyal Bilgiler dersinde yukarıda temel noktalarını açıkladığımız amaçların yerine getirilebilmesi için öğrenciyi aktif, öğrenmeyi kalıcı kılan metod, strateji ve etkinlikler geliştirilmiştir. Çeşitli stratejilerde işe koşulabilecek metotlardan biri de “*soru sorma*” metodudur. Biz bu yazımızda sosyal bilgiler dersinde “*soru- sorma*” metodunun nasıl kullanıldığını açıklayacağız

² Süleyman Çetin Özoğlu, *Liselerde Sosyal Bilimler Öğretimi*, Ankara 1974, s.10; Nuri Köstüklü, *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*, Konya 1998 s.10.; Mehmet Ali Kısakürek, Fersun Paykoç, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Eskişehir 1987 s.5.

³ James L. Barth, Abdullah Demirtaş, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara 1997, s.1.6

⁴ Emin Sağlamer, *İlkokulda Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Ankara 1983. s.6-7. Karagözoğlu, a.g.e.s.8-9.

⁵ Kısakürek, Paykoç, a.g.e. s.9 ; Sağlamer, a.g.e. s.8

⁶ Barth, Demirtaş, a.g.e. s.1.1-8 Karagözoğlu, a.g.e.s.11-15.

II-SORU SORMA METODU⁷

Diğer bilim dallarında olduğu gibi öğretim sürecinde de metot önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü metoda temas etmeksizin öğretimin hiçbir cephesi üzerinde fikir beyan etmek mümkün değildir. Bunun yanında eğitimin esaslı amaçları göz önünde tutulmaksızın metodun da ele alınması imkânsızdır⁸. Metot bir amaca varmak için takip edilen, doğruluğu ve başarısı denenmiş en kısa ve en emin yoldur. Metot, kısaca öğretmenin derse karşı genel yaklaşımıdır. Diğer bir deyişle öğretim sırasında öğretmen tarafından takip edilen usuldür. Bu düzenli, mantıklı ve verimli, bir şekilde sıralanmış çeşitli önemli safhalardan meydana gelmiştir⁹. Bir öğretmen, öğretim ortamının özellikleri, öğrencilerin seviyeleri, ders araç ve gereçleri ile bütün öğretim durumlarını göz önünde tutarak belirlenen ve takip edilen yolları bilirse daha iyi öğretir. Yalnız bir öğretmenin öğretim metodunu bilmesi de yeterli değildir. Bu metodu nasıl uygulayacağını (öğretim etkinliği) ve yapacağı etkinlikleri hangi sıra ile uygulaması gerektiğini (stratejiyi) de bilmesi gerekir¹⁰.

Sosyal Bilgiler öğretiminde öğretmenler çok çeşitli metot ve teknikler kullanmaktadır. Önceden Sosyal Bilgiler öğretiminde geleneksel olarak öğretmenin idare ettiği ve yürüttüğü ders kitabına dayalı bir takririn (anlatımın) esas olduğu görülmektedir. Bu metodun uygulanmasında genel olarak öğretmen tarafından olgular, kavramlar ve genellemelerin söylenmesi ve öğrenciler tarafından ezberlenmesi usulü takip edilirdi. Aslında “*soru sorma*” metodu geleneksel olarak kabul edilen bir anlamda konuyu aktarmak olan “*düz anlatım*” metoduna bir tepki olarak gösterilir. Çünkü düz anlatım metodu, öğretmenin öğrencileri düşünmeye ve araştırmaya zorlamadan, onlara hazır bilgiyi aktarma olarak uygulanmıştır. Burada öğretmenin durumu meseleyi açıklayıcı mahiyettedir. Ders sırasında öğretmen hâkimdir ve bilmesi gereken şeyleri öğrenciye aktarır. Anlatım tam olarak öğretim sayılmadığı gibi dinleme de anlama mânasına gelmez. Bu durumda öğrencilerin dikkatini bütünüyle toplamak mümkün değildir. Bir süre sonra öğrencilerin dikkatleri dağılır, başka şeylerle meşgul olmaya başlarlar. Diğer yandan öğrenciler duyduklarının ancak %10’unu öğrenir ve hatırlarlar. Uzun

⁷ Soru sorma metodu bazı eğitimciler tarafından “*soru-cevap*” metodu olarak ifade edilmektedir. (Bak. Hasan Yılmaz, Ali Murat Sünbül, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, Konya 2000).

⁸ Raleigh Schorling ve G. Max Wingo, *İlkokullarda Genel Öğretim Metodu ve Uygulama*, (Çev. Vedide Baha Pars) İstanbul 1965, S.210.

⁹ Maurice P.Moffatt, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, İstanbul 1957, s.62. Öğretim metodu ve teknikleri terimlerinin bazen birbirlerinin yerine, bazen de aynı şeyi ifade etmek için kullanıldığı olmaktadır. Bundan dolayı bazı eğitimciler, metod, teknik ve stratejiyi de ihtiva edecek şekilde “*öğretim yolları*” terimini tercih etmektedir. (Yüksel Özden, *Öğrenme ve Öğretme*, Ankara 1998, s.150).

¹⁰ Köstüklü, a.g.e. s.33.

bir geçmişi olan bu metodun eğitim ortamından silinip atılması mümkün değildir. Unutmamak lâzımdır ki, düz anlatım bütün bu eksikleri yanında bilgi almanın ilk basamağıdır. Üstelik öğretmen, öğrencilerini bilmedikleri konularda bilgilendirmesi gerekmektedir. Bu yüzden düz anlatımın önemsiz bir etkinlik olduğu söylenemez. Çünkü derse giriş yaparken, konuyu özetlerken, açıklarken ve bilgi verirken kullanabilir. Ama bu süre sınırlı tutulmalıdır. Öğretmen öğrencilere konferans verir gibi ders anlatmamalıdır¹¹.

İşte anlatım metodunun sıkıcılığı ve monotonluğunu ortadan kaldırarak öğrencileri aktif hale getirmeye çalışan “*soru sorma*”, düşünmeyi ateşleyen bir Metot olarak kabul edilir. İnsanların düşünmesi, daha çok kafalarında soru işareti oluşturarak meydana gelmektedir. Bu yüzden insanların zihinlerini çalıştırmak için sorulara ihtiyaç vardır. Öğrenme zihnindeki sorulara cevap bulmaya yönelik olduğunda daha anlamlı olmaktadır. Düşünme bir soru üzerinde sorular sorulmaya başladığı andan itibaren oluşmaya başlar¹². **Hasip Aytuna**’nın da tespit ettiği gibi insanı zihin faaliyetinde bulunmaya yönelten bir vasıta olan soru, “*insanın şuurunu çalıştırmaya, nasıl ve hangi elamanlarla çağrışımlar yaptığını, nasıl düşündüğünü, olaylar karşısındaki davranışlarının mahiyetlerini belirtmeye yarayan bir motif olarak da kullanılmaktadır*”¹³. Eğitim-öğretim sürecinin önemli unsurlarından biri olan soru sorma, öğretim ve sınav(ölçme) amaçlı olmak üzere iki gruba ayrılır. Biz burada soru sormayı ölçmeye yönelik olarak değil de, öğretim amaçlı olarak ele alacağız. Bilindiği gibi “*öğretim soruları*”, öğretmenin, öğretim esnasında öğretme amacıyla tertiple ettiği sorulardır¹⁴. Düz anlatım metodunun dezavantajlarını aza indirmek için ortaya atılan ve öğretmenin her şeye hâkim olduğu vaziyete nihayet vererek öğrencinin rol aldığı daha demokrat bir öğretim usulü meydana getirmeyi¹⁵ esas alan soru sorma, öğretimin temelinde bulunan ve bütün öğretim metotlarıyla kullanılabilen ve kullanılması gereken bir öğretim metodudur. Çünkü iyi öğretme ve iyi öğrenme soru sormayı gerektirir. İyi soru sormak kişiyi muhtemel doğru cevaplara götürür¹⁶.

Son yıllarda öğretimde kullanılmaya başlanmış olan “*soru sorma*” metodu diye adlandıracağımız öğrenciyi daha aktif kılan metoda, sosyal bilgiler öğretiminde de önem vermeye başlanmıştır. Çünkü muhtevanın

¹¹ Mürüvet Bilen, *Plândan Uygulamaya Öğretim*, Ankara 1996, s.67-68; Barth, Demirtaş, a.g.e. s. 5. 1-2.

¹² Özden, a.g.e. s. 102.; Aytekin İşman ,Ahmet Eskicuma, *Eğitimde Planlama ve Değerlendirme*, Adapazarı 1999 s.106.

¹³ Hasip A. Aytuna, *Orta Dereceli Okullarda Öğretmenlik ve Problemleri*, Ankara 1958,s.373.

¹⁴ Aytuna, a.g.e. s.373.

¹⁵ Moffatt,a.g.e. s. 64.

¹⁶ Hasan Yılmaz, Ali Murat Sünbül, *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*, Konya 2000,s.148.

direk olarak aktarıldığı ve öğretmenin aktif olduğu bir eğitim-öğretim ortamında sosyal kavram ve beceriler öğrencilere kazandırılması beklenemez. Oysa Sosyal Bilgiler dersinin amaçları ancak öğrencinin kendini ifade ettiği, sosyal katılım ve iletişim yeterliliğinin ön plâna çıktığı yâni öğrencinin aktif olduğu bir ortamda kazandırılabilir¹⁷. Bu yüzden Sosyal Bilgiler dersini sadece kitap, dergi, sınıf ve öğretmenlerin anlattıklarıyla sınırlandırmadan öğrenciyi, sorgulayan, üretken, etkili vatandaş olarak yetiştirmeyi sağlamaya yönelik olması gerekir. Öğretmen ders esnasında çeşitli amaçlarla soru sorabilir. Sorular derse giriş yapmada, öğrencilerin öğrenme işlerine büyük ölçüde katılmalarını sağlamada, onların soru sormalarına imkân vermede, dersi tekrar etmede, özetlemede ve öğrencinin dersi ne kadar anladığını ve kavradığını anlayıp öğretimi yeniden düzenlemek amacıyla sorulabilir¹⁸.

Eğitim otoritelerine göre iyi bir öğretimle ilgili ileri sürülen önemli noktalardan biri de öğrencinin yaptığı işe dikkatini sağlamaktır. Yâni asıl önemli olan, öğrencinin daha çok ve daha iyi öğrenmesi aktif olmasına bağlı olmasıdır. Bu sebeple öğretmen metod, etkinlik ve stratejilerini aktif öğrenme üzerine oturulması gerektiğinin üzerinde durmasıdır. Burada amaç etkili öğretim uygulamaları yoluyla dikkat çekmektir. Etkili öğretim stratejileri ilişkin araştırmalar sonucu ulaşılan noktalardan biri de, öğrencilerin konuyu anlatmaktansa, onları düşünmeye zorlayacak farklı seviyede ilgi çekici sorular sorulduğunda daha iyi öğrendikleri ortaya çıkmıştır. Bir anlamda bu tür sorular sorulduğunda konuya hâkim oldukları ve dikkatlerini konu üzerinde topladıkları görülmüştür¹⁹.

Metot bir ilkeler ve kurallar bütünü olduğuna göre önemli olan, bir metodu oluşturan ilkeler ve kuralların tam olarak bilinmesi ve kavranmasıdır. Yukarıda da söylediğimiz gibi bir öğretmen Metot bilgisine sahip değilse başarılı olması mümkün değildir. Ders süresinin ortalama olarak yaklaşık yarısını soru sormaya ayıran bir öğretmen, soru sorma metodunun ilkelerini bilmesi ve uygulaması gerekir. Öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor davranışlarının seviyeleri, öğrencinin düşünce ve bilgilerini güç ve zayıflıklarını ortaya çıkarmaya imkân verir. Böylece çocukların zihni gelişimlerini, kabiliyetlerini ve duyuşsal gelişim seviyelerini alt seviyeden üst seviyeye kadar tespit etmek imkânını buluruz. Bilindiği gibi öğretmenin görevlerinden biri de yıl boyunca öğrencinin, başarı seviyelerini tespit edip, onları alt seviye başarıdan üst seviye başarıya ulaştırmaktır. Buradaki başarıdan kastedilen öğrencinin bilgi edinimi, davranışların olgunlaşması ve kabiliyet gelişimini değerlendirmemizdir İşte soru bir anlamda bir ölçütümüz ve kılavuzumuzdur. Öğretmenlere, öğrencilerin gerekli öğretim ve öğrenim

¹⁷ İsmail Gelen “Kubaşık Öğrenme Tekniklerinden Öğrenci Takımları Başarı Bölümleri ve Birleştirme Tekniğinin 4. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersindeki Akademik Başarıya Etkisinin Karşılaştırılması” *Eğitim Araştırmaları*, S.5 Ekim 2001, s.62-65

¹⁸ Köstüklü, a.g.e. s. 39.

¹⁹ Barth, Demirtaş, a.g.e. s.4..3.

seviyelerini nasıl anlayacağını ve bu davranışların sınıf seviyesine göre nasıl tam olarak uygulayacağına yardım eder. Kısaca soru sorma, öğrencilerin yeterli, beceri ve tutum gelişim seviyesinde olduğunu anlamada, öğrencilerin davranış seviyelerini bilmede ve gelişimini değerlendirmede öğretmenlere kılavuzluk yapan bir metottur²⁰.

Bazı eğitimciler insan davranışlarını (öğrenme ürünlerini) analiz ederek sınıflama sistemi tespit etmişlerdir. Taksonomi adı verilen bu sınıflama sistemi geliştirenlerin başında **Benjamin Bloom** ve arkadaşları gelir. Bloom ve arkadaşları 1950'lerde yaptıkları çalışmalar sonucu, öğrenme ürünlerini önce bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor olmak üzere üç alana toplamışlardır²¹. Biz burada, Soru sorma metodunu açıklarken "*Bilişsel alandan*", yâni bilgi edinmeye ya da düşünmeye dair etkinlikleri kapsayan alanı ele alacağız. Bilindiği gibi bilişsel öğrenmeler, zihnî etkinliklerin ağırlıkta olduğu davranışlar-bilgiyi tanıma ve hatırlama, onun üzerine işlemler yapma, kavramlar, genellemeler, teoriler geliştirme gibi unsurları kapsar. Bilişsel alanda, bilginin edinilmesinden, bilginin değerlendirmesine kadar altı düşünce seviyesi tespit edilmiştir. *Bloom taksonimisi* olarak da adlandırılan bunların her biri ardışık bir sıra içerisinde en basitten en karmaşığa öğrencinin seviyesine göre birer hedef davranış seviyeleridir. Bloom sınıflandırması öğrencilere sorulacak soruların bilişsel düzeyini ayarlama da kullanılmaktadır .Bu aslında eğitimin, ilköğretiminin sınıflarında somut bir halden daha karmaşık ve soyut bir hale doğru nasıl ilerleyeceğini göstermesidir. Bir anlamda Bloom sınıflaması hangi soruların hangi seviyede düşünme becerilerinin gelişmesine yardımcı olacağını göstermesi bakımından öğretmene rehberlik eder. Bu alanın en düşük düşünce seviyesinden en yükseğe doğru altı seviyesi şöyledir **1-Bilgi, 2-Yorumlama(kavrama), 3-Uygulama, 4-Analiz, 5- Sentez, 6-Değerlendirme**²². Ayrıca Bloom, en yüksek seviyede değerlendirme, ancak en alt seviyede düşünme ile mümkün olması gerektiğini vurgular. Meselâ, gerekli bilgiler, bilgi seviyesinde bilinmiyorsa, bu bilgilerin yorum safhasını oluşturmak mümkün değildir²³. Biz "*Bilişsel alana*" ait bu altı düşünce seviyesini örneklerle anlatmaya çalışacağız

²⁰ Barth, Demirtaş, a.g.e. s.7. 1-2, 9.1.

²¹ Servet Özdemir, H.İbrahim Yalın, *Her Yönüyle Öğretmenlik Mesleği*, Ankara 1998, s.30. Çok farklı soru-cevap türleri ve uygulama biçimleri vardır. Öğretim metodları literatüründe geçen soru biçim ve muhtevaları Benjamin Blom'un sınıflamasından başka, Norris M. Sanders(1966),Hilda Taba (1967),Herold L.Herder(1978), Arthur Kaiser(1956), Richard Smith(1969) Ronald T.Hyman(1979) sınıflamaları da vardır. (Yılmaz, Sünbül, a.g.e. s. 148).

²² Söz konusu kavramları açıklarken Barth, Demirtaş a.g.e. 7.1-11,9.1-10;Köstüklü, a.g.e. s.39-42; Özden, a.g.e. s.102-106; Özdemir,Yalın, a.g.e. s.30-36'dan faydalanılmıştır.

²³ Barth, Demirtaş, a.g.e. s.7.2; Köstüklü, a.g.e. s.39;Özden, a.g.e. s. 104.

Bu sorular alt düzey ve üst düzey soruları olarak iki ayrı bölüme ayrılabilir. Alt düzey soruları bilginin “*Bilişsel Alan, Yorum ve Uygulama*” düzeyindedir. Üst seviye soruları ise “*Analiz, Sentez ve Değerlendirme*” düzeyi sorularıdır. Üst seviye soruları genelde zihnî etkinlik, soyut düşünmeyi gerektirdiği için ilköğretim öğrencilerinin bu seviyede düşünmedikleri kabul edilir. Ama Nuri Köstüklü’nün haklı olarak belirttiği gibi hiç olmasa ilköğretim ikinci kademe öğrencilerine “*analiz*” seviyesinde sorular için fırsat verilerek, örneklerle sık sık uygulayarak onların analitik düşünmelerine zemin hazırlanmalı, yardımcı olunmalıdır²⁴.

a-Bilgi Düzeyi Sorusu

Bilgi düzeyi sorular da öğrenciler olay, olgu, ilke ve terimleri hatırlaması gerekir. Yâni bu soru türü, olayı olduğu gibi anlatma, tanımlama, sıralama, kim, ne, ne zaman, nerede? sorularını cevap verecek seviye olmalıdır. Öğrenciler tarafından öğrenildikten sonra bilgiyi tekrar hatırlama ve sorulduğunda söylenmelidir. Kısaca bu tip sorular, genellikle öğrencilerin hatırlama veya ezber yoluyla bilgi dağarcığında alınan kelimelerin geri çağırılması metoduna dayalı olarak gerçek bilgi yada tanımları ile birlikte cevap vermeleri istenen, tek doğru cevap soru türüdür. Öğrenciler, bilgi sorusunda, bir gerçeği hatırlayarak, bir terimi tarif ederek, gözledikleri bir şeyi hatırlayarak veya basitçe ezbere dayalı olarak cevap verirler. Genelde cevaplar kısa paragraflar veya basite indirilmiş tek kelimelik yönündedir. Bu soru da, öğrenciler, “*Ne, Ne zaman, Nerede, Kim, Hangisi, Aktarma, Tanımlama, Altını çizme, İfade etme, İşaret etme, Hatırlama, Gruplandırma, Ezberleme*” gibi zihnî ve bedenî hareketlerde bulunurlar.

Bu hususta birkaç örnek vererek konuya açıklık getirelim: “*Tuz gölünü haritada bulunuz? Dünyanın en büyük dağı hangisidir? Harita üzerinde Marmara Bölgesinin şehirlerini işaretleyiniz?. Fetih kelimesinin tanımını yapınız? Osmanlı Devletinin kuruluş tarihini söyleyiniz? Dünyanın en büyük kıtası Asya kıtası mıdır? Devlet’in unsurlarını söyleyiniz? Ortadoğu’da petrol zengini ülkeleri liste halinde sıralayınız? Lozan Antlaşması ne zaman imzalandı?*”

b-Yorumlama(kavrama) Düzeyi Soruları

Yorumlama düzeyi sorularda öğrencilerin önceden öğrendikleri bilgileri daha sonra yine kendi ifadeleri ile açıklayıp kendilerince yorumlamasıdır. Bu sorularla öğrencilerin, materyalleri ya da içindeki fikirleri anlayabilmesini, yorumlayabilmesini veya fikirleri ve anlayışları sınıflayabilmesini, bilinenlerden bilinmeyenlere ulaşabilmesini sağlamaktır. Bu sorulara cevap verirken öğrenciler “*Açıklama, Değiştirme, Tartışma, Genelleme, Gruplandırma Gözden geçirme, Yeniden kelimelere dökme,*

²⁴ Köstüklü, a.g.e. s. 40.

Özetleme, Sunma, Yorumlama, Karşılaştırma, Örnekleme” yapması gerekir. Bu soru türüne örnekler verirsek;” İstanbul’un Osmanlıların başşehri olmasının sebeplerini açıklayınız? Birinci İnönü Zaferini özetleyiniz? Oğuz Kağan Destanını yeniden anlatınız? Türkiye ile Suriye arasındaki ticarî ilişkiyi açıklayınız? Kore Savaşında Türkiye ile Avrupa arasındaki siyasî ilişki neydi? Osmanlılarda XVII. yüzyıl ıslahatları ile XVIII. yüzyıl ıslahatlarını mukayese ediniz?

c-Uygulama Düzeyi Soruları

Uygulama düzeyi sorularda öğrencilerin öğrenmiş oldukları bilgileri (olgular, kavramlar, ilkeler, kurallar teoriler v.b.) yeni bir durumda kullanmasıdır Öğrenciler mevcut bilgiyi kullanabilmesi için şunları yapması gerekir:” *Mütalaa etme, İnşa etme, Plânlama, Tercih etme, Uygulama, Dramatize etme, Örnek verme. Organize etme v.b.”* Bu konuda şu örnekler verilebilir; *“Bir derste depremde alınacak tedbirleri uygulama, Model bir park inşa etmek, Toplumdaki bir geleneğin veya kanunun kurallarını sınıfta uygulamak, Bölgemizde yaşayan eski kavimlere ait tarihi eserleri toplamak, Sınıfta yöreye ait bir oyun düzenlemek, Tecrübeli bir insandan alınan bilgilerden faydalanmak v.b.”*

d-Analiz Düzeyi Sorular

Analiz, bir fikri oluşturan bölümleri belirleyebilme ve parçalarla bütün arasında mantıklı ilişkiyi kurabilmedir. Bir problemi, bütün ya da sistemin organizasyonu ve yapısını öğrenciler tarafından öğrenilip uygulandıktan sonra incelemek üzere parçalara ayrılan bilgi düzeyidir. Yani bu tür sorular öğrencilere bir fikrin parçalarını birbiriyle nasıl ilişkili olduğunu göstermektedir.Yapılacak etkinlikler bir şekilde tümevarım ya da tümdengelim fikir yürütmesini vurgulamaktadır. Öğrenci bu çeşit sorulara cevap vermek için *“Kıyaslama, Şemalama, Araştırma Sorgulama, Eleme, Farklılaştırma* (aradaki farkları gösterme), *Bölüm* (parçalara bölme) gibi işlemleri yapması gerekir. Bu sorulara örnek olarak,” *Şehir ve köy hayatını birbiriyle mukayese ederek farklı yönlerini açıklayınız? Bölgemizin maden kaynaklarını inceleyiniz?Türk tarihinin özelliklerini dikkate alarak bir çağ taksimatı yapınız? Türkiye’yi komşu ülkelerle karşılaştırarak farklı yönlerini tartışınız? 1215 “Magna Carta” ile “Sened-i İttifakı” benzerlikler ve farklılıklar yönünden analiz ediniz?*

e-Sentez Düzeyi Sorular

Sentez, bir çok kaynaktan öğeleri çekerek bunları bir yapı ya da uyumlu bir organizasyon ya da daha önce bulunmayan bir bütün haline koyabilmektir. Sentez düzeyi sorular, öğrenciler tarafından öğrenilen bilgilerin yeni bir şekilde formüle edilmesidir. Öğrenciler bu sorulara cevap verirken bir dizi fikir veya gerçeği birleştirerek kendileri için yeni olan bir şey haline getirirler. Bu onların bir plân veya teklif yapmaları, bir

kompozisyon, oyun ya da bir deneme yazmaları, sözlü cevap vermeleri şeklinde olur. Burada öğrenciler hipotezlere varır veya bilgiyi kurallaştırır. Bu soru tipi cevap vermede öğrenciye daha fazla serbestlik tanınır. Sentez soruları açık uçludur. Bu özellik her cevabın doğru olacağı anlamına gelmez, ama çeşitli seçenekler aynı değerde olabilir. Sentez sorularında kaynak göstermek şartıyla bir çok cevabı kabul edilir. Bu soru düzeyi öğrencileri, genellikle düşünmeye zorlayan soru tipi olarak görülür. Onlardan özgün cevaplar beklenir. Sentez soruları öğrencilerin gerçekleri ve kavramları birleştirme ve makul cevaplar üretme ve geliştirme için yeni yollarla genellemelere gitmeleri yönünde onları teşvik eder. Bu sorular için öğrenciler. “Akıl yürütme, Plânlama, Formüle etme, Tasarım, Yapılandırma, Değiştirme, Düzenleme, Üretme, Hayal etme, Plânlama, Öngörme, Öneride bulunma, Yeniden düzenleme, Kurala bağlama, Tasvir etme, Sonuç çıkarma v.b.” işleri yaparlar.

Bu soru tipine dair bazı örnekler: “İç Anadolu Bölgesinde muhtemel bir kuraklığın, bölgede ne gibi etkileri olacağını hipotezlerle açıklayın? Türkiye'nin Avrupa topluluğuna girdiğinde geleceğini değerlendirin? Türkiye'nin 21. yüzyıldaki kalkınmasını yükseltmek için bazı yollar teklif edin? Tarihî kısa bir oyun yazın? Muhtemel ABD-Irak savaşı sonuçlarıyla ilgili önceden tahmini bir rapor yazın? Türkiye'de eğitim standartlarını geliştirmek için bir program hazırlayın? Büyük Coğrafi Keşifler Türk dünyasına siyasî, iktisadî ve sosyal yönden nasıl yansdı, bir metin halinde izah ediniz?

f-Değerlendirme Düzeyi Sorular

Değerlendirme kelime anlamı olarak, yargılama, hüküm verme veya takdir etme anlamına gelir. Değerlendirme, belirli bir iş, metot, çözüm ya da ürünün değeri hakkında belirli ölçütler kullanarak yargıda bulunmak, belirli bir görüş ya da öneriyi eleştirmek veya savunmak gibi davranışları ihtiva eder. Bu yüzden değerlendirme sorularında artık öğrencilerin şahsî düşüncesini ortaya koymaları, bir şeyin ya da bir fikrin değeriyle ilgili karar vermeleri istenir. Bu sorular, yargı, değer ve seçeneklerle ilgili fikrî alana girer. Öğrenciler bu sorulara cevap verirken kendi yargıları, başka kişi ve grupların tesis ettiği bazı olay ve standartlara dayanmalıdır. Değerlendirme düzeyi soruları öğrencilerin elde etmiş oldukları bilgilerden özel düşüncelerini şekillendirmede yardımcı olur.

Öğrenciler kendi düşüncelerini ifade edebilmek için” Seçme, Eleştirme, Karar verme, Savunma, Keşfetme, Yargılama, Değerlendirme, Hüküm verme, Öncelik verme, Tavsiye etme, Ret etme, Kural koyma, İspatlama, Uzlaşma, v.b.” işleri yaparlar. Bu soru grubuyla ilgili şu örnekleri verebiliriz: “Türkiye'nin kalkınması için gerekli unsurları önem derecesine göre sıraya koyarak açıklayınız.? Çevrenin korunması için görüşünüzü müdafaa ediniz? Türkiye'de “başkanlık sistemi” için görüşlerinizi yazınız? Orta Anadolu'daki “sulama meselesi” ile ilgili neler yapılması gerektiğine

inaniyorsunuz? Nüfus artışı Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına bir fayda sağlayıp sağlayamayacağı konusunda görüşlerinizi bildirin?

Netice olarak öğretmen Sosyal Bilgiler dersi konuları ile ilgili öğrencilerin “bilgi” ediniş edinmediğini, anlayıp anlamadığını, bilgi, yorumlama, ve uygulama türü sorularla birlikte sentez ve değerlendirme seviyesinde olmasa da hiç olmasa “analiz” yapıp yapmadığını ölçecek şekilde sorular sormalıdır.

Soru sorma metodunun daha etkili ve başarılı olması için her şeyden önce “iyi soru sormayı” bilmeyi gerektiğini söylemiştik İşte öğretmen iyi soru sorabilmek için bazı hususları göz önünde bulundurmalıdır. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

1- Her sorunun bir amacı olmalıdır. Yâni, öğretmen soracağı soruların her zaman hedef davranışları gerçekleştirmeye yönelik olmasına dikkat etmelidir. Öğretmen soru sorarken,o soru ile ne elde etmek istediğini,öğrencilere ne kazandıracağını da düşünmelidir

2- Soru öğrencinin seviyesine uygun olmalıdır. Soru öğrencinin seviyesi üzerinde olursa, öğrenci cevap veremez. Buna karşılık öğrencinin seviyesinin altında olursa, öğrencinin o derse olan ilgisi azalır. Öğrencinin cevaplayamayacağı güçlükte soru sorup onu utandırma ve ümitsizliğe sevk etmenin yapıcı yönü olmadığı gibi, ona çok kolay gelebilecek soru sormanın da zaman kaybından başka bir şeye yaramaz. Bu sebeple iyi bir soru, dersin hedefleriyle tutarlı olduğu kadar, öğrencinin yaşı, kabiliyeti ve ilgisiyle de tutarlı olmalıdır.

3- Sorular bilgi seviyesinde olduğu gibi, çocuğu araştırmaya, incelemeye yönelik düşündürücü sorular da olabilir. Öğretmen sınıfın seviyesine göre daha çok incelemeye, araştırmaya yönelik sorular olmasına özen göstermelidir. Çünkü İyi bir soru sorma tekniği öğrencilerin düşünmelerine, değerlendirme ve üreticiliklerine imkân sağlar.²⁵

4- Soru sınıfta bir kişiye değil, bütün sınıfa sorulmalıdır. Sonra cevabı bir öğrenciden istenmelidir. Çünkü soru bir kişiye sorulduğunda diğer öğrenciler kendilerine sıra geç gelir veya hiç sıra gelmez düşüncesiyle, dikkatli dinlemesine ve cevabını hazırlamasına gayret göstermeyebilir. O yüzden sınıfa sorulduğunda, hepsi dinleyecek ve cevabını bulmak için çaba gösterecektir.

5- Soru bir sınıfa sorulduğunda, öğrencilerden düşünmeleri için bir süre beklendikten sonra cevap istenmelidir.Yâni öğrencilere rahatlıkla düşünebilme imkânı verilmelidir. Bu süre sınıfın durumuna, sorunun zorluğu ve kolaylığına bağlıdır. Fakat soru sorulduğunda sınıfta öğrenciler hemen parmaklarını kaldırıp cevap vermek istiyorsa, elbette beklemeye gerek yoktur.

²⁵ Leyla Küçükahmet, *Eğitim Programları ve Öğretim*, Ankara 1997, s.67.

6- Bir soru sorulup cevap alındıktan sonra, öğrencinin bilgisinin sağlamlığını kontrol için diğer öğrencilere tekrar tekrar aynı soru sorulmamalıdır. Bu öğrencinin kendine olan güven duygusunu zayıflatır. Eğer verilen cevap, çok önemli ve öğrencilerin iyice öğrenilmesi isteniyorsa, yazı tahtasına yazılır, üzerinde durulur, önemi belirtilir.

7- Kitapta konu başlıkları soru haline getirilerek, öğrencilere sorulması doğru değildir. Çünkü bu durumu farkederek öğrenciler o kısımları ezberleyerek sınıfa gelecektir. Böylece hiç istemediğimiz halde öğrencileri, ezberciliğe sevk etmiş oluruz.

8- Sorulara verilen cevapların Türk dil kurallarına uygun olmasına dikkat edilmelidir. Türkçe dersi olmasa da unutulmamalıdır ki, öğrencinin yetişmesi bir bütün halindedir. Yeri geldiğinde öğretmen, öğrencilerin yanlış kullandığı bir kelimeyi, ya da yanlış bir cümleyi hemen düzeltmelidir.

9- Her soru cümlesinde tek bir soru bulunmalıdır. Mesela “İstanbul’u kim, kaç tarihinde hangi devletten fethetti?” gibi soru tipi olmamalıdır. Görüldüğü gibi bu cümlede üç soru vardır. Eğer öğrenci bu sorulardan birini biliyor, diğerlerini bilmiyorsa bu soruyu bilmiyor gibi davranarak cevap vermek istemez. O yüzden bu soruları ayrı ayrı sorulursa, öğrenci bildiğine rahat rahat cevap verir.

10- Soru anlaşılır ve açık olmalıdır. Meselâ” *Anadolu Türkler tarafından nasıl alınmıştır*” sorusu anlaşılır olmadığı görülür. Öğretmenin bu soru ile ne istediği, öğrencinin de nasıl bir cevap vereceği belli değildir. Öğrenci bu soruya “*Anadolu çok zor alınmıştır*” veya “*Anadolu çok şehit verilerek fethedilmiştir*” derse istenilen cevap olarak kabul edilecek mi? Çünkü bu cevaplar, soruya göre doğrudur.

11- Sınıfı dikkatli, ilgili tutmanın en emin yolu ilgi çekici, düşündürücü ve yol gösterici sorular sormaktır. Sorularda cevaplar içerisinde olmamalıdır. Meselâ “*Konya İç Anadolu Bölgesi şehirlerinden biri midir?*” tarzındaki bir soruya, bilhassa yüksek sınıflarda öğretim açısından iyi olduğunu söylemek zordur. Çünkü cevabı içinde olup, öğrencinin bir gayret göstermesine hiç gerek yoktur.

12- Yine soruların “*evet*” ve “*hayır*” şeklinde olmamasına dikkat edilmelidir. Meselâ, “*Kösedağ Savaşı 1243 yılında mı olmuştur?*” şeklindeki bir sorunun cevabı “*evet*” veya “*hayır*” olacaktır. Çünkü bu durumda çocuğun bilmediği halde doğru cevabı bulma şansı yüzde ellidir. Diğer taraftan bu tür sorularda öğrenci ilgisi çok düşük seviyededir. Elbette ki bilgi düzeyindeki hedeflerde kapalı uçlu sorular kullanılmalıdır. Bu soruların da zihni olarak kendi içerisinde anlamlılığı vardır. Ama bu sorulara yukarıda ki örnekte olduğu gibi az yer verilmelidir.

13- Soruların cevabını hep aynı öğrencilerden değil, sınıftaki bütün öğrencilerden istenmelidir. Dersin birkaç öğrenciyle değil de, bütün sınıftaki öğrencilerle yapıldığı unutulmamalıdır.

14- Sorulara cevaplar, öğrencinin kendi cümleleriyle vermesine dikkat edilmelidir. Çünkü öğrenciler daha çok kitaptaki cümleleri ezberleyip, kitap diliyle konuşmaya özen gösterirler. Öğretmen bunlara meydan vermeyip, öğrencilerin kendi cümleleriyle cevap vermesini sağlayarak, onların dil gelişimini temin etmelidir.

15- Sorularda öğrencilere ad ve soyadlarıyla hitap edilmesi, öğrenci-öğretmen arasında daha samimi bir ortam oluşmasına vesile olur

16- Sınıfta çeşitli sebeplerden konuşmak istemeyen öğrencileri teşvik etmek ve cesaretlendirmek için, özellikle onların bileceği sorular yöneltilmelidir. Öğrenciler cevap verince onu takdir eden kelimeler söylenmelidir. Böylece giderek kendine güven duyan öğrencinin, derse daha çok katılması sağlanmış olur.

17- Öğrenci cevap vermediği zaman fazla ısrar edilmemeli, başka bir öğrenciden cevap verilmesi istenmelidir.

18- Öğrenciler doğru cevap verdiği zaman, “güzel”, “çok güzel”, “tamam”, “doğru”, “iyi” gibi ifadeler söylenmeli, yanlış ya da yetersiz cevap veren öğrencileri de “bilmiyorsun”, “tembel” “kafan çalışmıyor” gibi sınıfta öğrenciyi utandıracak davranışlardan ve sözlerden kaçınılmalıdır

19- Öğrencilere bazı soruların tek bir cevabı olamayabileceğini fark ettirilmelidir. Sorunun cevabı verildikten sonra, bu sorunun alternatif cevaplarının neler olabileceğini buldurmak yoluna da gidilmelidir.

20- Düşünmeyi, özendirici ve geliştirici nitelikli sorular, “hangi şartlar altında, ne dereceye kadar, nasıl, niçin ya da karşılaştırınız” gibi ifadelerle sorulmalıdır. “Kim biliyor?”, “Bilen kimse var mı?”, “Kim söyleyecek?” gibi ifadelerle sorunun yöneltmesinden kaçınılmalıdır ²⁶.

---

²⁶ Suat Günden, *Genel Öğretim Bilgisi*, Ankara 1976 s.256-263. 376-381; Savaş Büyükkaragöz, Cuma Çivi, *Genel Öğretim Metodları*, İstanbul 1994, s.82-83; Bilen, a.g.e. s.106-110.

III-SONUÇ

Soru sorma metodu, öğrencileri aktif hale getirmesi açısından öğretmenlere çok tavsiye edilmiş ve anlatım metodunun tekâmül ettirilmesi lüzumunu duyan birçok öğretmen tarafından da tatsız can sıkıcı derslerde bir can kurtaran olarak görülmüştür. Bu Metot çok tavsiye edilmesi yüzünden bir kısım öğretmenler tarafından maalesef o kadar yanlış tatbik edilmiştir ki, esas maksadının kaybolmasına ve meselenin esasından ziyade usul, şekline fazla önem verilmesine yol açmıştır. Bu da soru sorma metodunun hakiki kıymeti ve etkisini azaltmıştır. Tabii ki, bunun en önemli sebebi yukarıda da açıkladığımız gibi “*soru sorma*” usulünü yeteri kadar bilinmemesi veya dikkat edilmemesidir. Unutulmamalıdır ki öğretim Metot ve teknikleri öğrenmeyi sağlamak için birer araçlardır. Bu araçların başarısı kullanma becerisine bağlıdır. İşte Metot ve tekniklerin içini dolduracak olan öğretmenin kendisidir. Öğretmen adayları soru sorma konusunda yeterli seviyede eğitildiklerinde; derslerinde sorularla ilgili plan ve hazırlıklar yaparak girdiklerinde soruların seviyesi yükselmektedir. Çünkü, iyi planlanmış sorular ve bunları destekleyen stratejiler öğrencilerin öğrenmelerinde daha etkili olmaktadır. Kısaca öğrencilerin zihni etkinliğe yönelmesi bakımından oldukça önemli olan bu metodun faydalı olmasının temelinde yatan asıl unsur öğretmenin “*soru sorma*” esaslarının iyi bilmesi ve uygulamasıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- Aytuna, Hasip A.(1958). Orta Dereceli Okullarda Öğretmenlik ve Problemleri, Ankara
- Bilen, Mürüvvet(1996) Plânlardan Uygulamaya Öğretim, Ankara.
- Binbaşlıoğlu, Cavit (1988). Özel Öğretim Yöntemleri, Ankara.
- Büyükkaragöz, Savaş ve Cuma Çivi(1994). Genel Öğretim Metotları, İstanbul.
- Barth, James L. ve Abdullah Demirtaş (1997). İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi,Ankara
- Erdem, Münire,(1996)Sosyal Bilgiler Öğretimi, Ankara.
- Gelen, İsmail(2001).“Kubalık Öğrenme Tekniklerinden Öğrenci Takımları Başar Bölümleri ve Birleştirme Tekniğinin 4. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersindeki Akademik Başarıya Etkisinin Karşılaştırılması” Eğitim Araştırmaları, S.5 Ekim.
- 1962 İlkokul Program Taslağı (1965). İstanbul
- 1968 İlkokul Programı, (1968) İstanbul.
- Karagözöğlü, A.Galip(1977). Sosyal Bilgiler Öğretimi, Ankara.
- Kısakürek, Mehmet Ali ve Fersun Paykoç (1987). Sosyal Bilgiler Öğretimi, Eskişehir.
- Köstüklü, Nuri(1998).Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi, Konya.
- Küçükahmet, Leyla(1997) Eğitim Programları ve Öğretim, Ankara.
- İşman, Aytekin ve Ahmet Eskicuma(1999) Eğitimde Planlama ve Değerlendirme, Adapazarı.
- Oğuzkan, A. Ferhan, (1993). Eğitim Terimler Sözlüğü, Ankara.
- Özdemir, Servet ve H.İbrahim Yalın(1988).Her Yönüyle Öğretmenlik Mesleği, Ankara.
- Özoğlu, Süleyman Çetin(1974). Liselerde Sosyal Bilimler Öğretimi, Ankara.
- Sağlamer, Emin(1983). İlkokulda Sosyal Bilgiler Öğretimi,Ankara.
- Schorling, Raleigh ve G. MaxWingo (1965)İlkokullarda Genel Öğretim Metodu ve Uygulama ,(Çev. Vedide Baha Pars) İstanbul.
- Sönmez, Veysel (1994). Sosyal Bilgiler Öğretimi, Ankara.
- Suat Günden, Suat(1976).Genel Öğretim Bilgisi, Ankara.
- Tekışık, Hüseyin Hüsnü (1969). Sosyal Bilgiler Öğretim Rehberi, Ankara.
- Türkyılmaz, Şevket (1966). Öğretim Metodu ve Uygulama-2, Ankara.
- Yılmaz, Hasan ve Ali Murat Sünbül (2000). Öğretimde Planlama ve Değerlendirme, Konya.